

Important Aspects of Saving Water in Agricultural Products in the Territories of Uzbekistan

Shokhojaeva Zebo Safoevna¹

Eshboboev Mirjalol Zavkiy oglu²

Аннотация. Ушбу мақолада қишлоқ хўжалиги экинларини етиштиришда сувни тежаб фойдаланиш бўйича муаммолар ўрганилган ва таклифлар ишлаб чиқилган. Қишлоқ хўжалиги экин турларидан энг сув кўп талаб қиладиган шоли экини бўлиб, уни суғоришда сувни тежашнинг самарали усуллари бўйича таклифлар берилган.

Ключевые слова: сув ресурслари, сув тақчиллиги, сув манбалари, шопипоя, сув қатлами, суғориш усули, сувга бўлган талаб.

¹Associate Professor of department of "Innovative Economics" Ph.D. of Karshi Institute of Engineering Economics

²1st year master's degree of Karshi Institute of Engineering Economics

КИРИШ. Миллий иқтисодиётни барқарор ривожлантиришда иқтисодиёт тармоқлари орасида қишлоқ хўжалиги муҳим аҳамият касб этади. бу тармоқ юртимиз аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, қайта ишлаш саноати тармоқларини эса хомашёга бўлган талабини қондиради. Шу ўринда айтиш жоизки, озиқ-овқат маҳсулотларининг 90 фоизи аграр тармоқда тайёрланади.

Аграр соҳада амалга оширилаётган туб иқтисодий ислохотлар ва таркибий ўзгаришлар натижасида қишлоқ хўжалигининг асосий иқтисодий кўрсаткичлари барқарор ўсиб бормоқда. Ўтган йиллар давомида қишлоқ хўжалигида амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида 1997 йилдан буён барқарор ўсиш суръатлари сақланиб қолмоқда. Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқариши ўсишининг асосий сабаби, ушбу ерлар – шахсий ёрдамчи хўжаликларга ўз вақтида ажратиб берилганлиги, қишлоқда фермерлик ва бошқа бозор шакллари ривожланиб бораётганлигининг натижасидир¹.

Мустақиллик йилларида қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда сув ресурсларини бошқариш ва ундан самарали фойдаланиш борасида бир қанча ишлар амалга оширилиб, соҳада модернизация ишлари босқичма-босқич ислох этилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 6 майдаги “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонуни сув хўжалиги тизимини тартибга солишда муҳим ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланган бўлса, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги ва “Дехқон хўжалиги тўғрисида”ги Қонунлар қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ҳамда ресурсларни самарали бошқариш тизимини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этган. Шунингдек, сув ресурсларидан самарали фойдаланишни тизимли ташкил этишда “Қишлоқ ва сув хўжалигида иқтисодий ислохотлар чуқурлаштирилганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни, сув ресурсларини бошқариш соҳасида туб ислохотлар амалга оширилди. Сув ресурсларини асраш ва мавжуд сув ресурсларидан самарали фойдаланиш бўйича қатор чора-тадбирлар амалга оширилиб келинмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Сув ишлаб чиқариш омили сифатидаги ёндашувлар кўплаб баҳс-мунозараларга сабаб бўлган, иқтисодчи олим Агуилера-Клинк – сув бу ишлаб чиқариш омили, яъни қишлоқ хўжалигида сув-ер билан биргаликда асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида намоён бўлади – деб таъкидлаган. Шунингдек, сув иқтисодий кўрсаткичларни таснифлашдан ташқари, бошқа функцияларни ҳам бажаради. Биринчидан, инсонларнинг ҳаёт фаолияти учун зарур бирламчи манба ҳамда сувда ва куруқликда яшовчи жониворларнинг табиий эҳтиёжларини қондирса; иккинчидан, табиатдаги умумий сув мувозанатини тартибга солиб туради.

Ш.Хамраевнинг таъкидлашича “...Сув ресурслари тақчиллиги Ўзбекистоннинг изчил ривожланишига ўз таъсирини ўтказиши мумкин бўлган асосий омиллардан” бири ҳисобланади. Мамлакатимиз иқтисодини ривожлантиришда, тармоқларни сувга бўлган талабини қондириш ҳамда сув ресурсларидан иқтисодиёт тармоқларида оқилона фойдаланиш муаммосини ҳал этиш долзарб масала бўлиб қолмоқда.

¹Ислом Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз. «Тадбиркорлик - юксалиш гарови» мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил биринчи ярмидаги иқтисодий ислохотлар якунига бағишланган йиғилишидаги маъруза, 1999 йил 27 июль. Тошкент: «Ўзбекистон» - 2000 йил, 8-жилд, 495-бет

Духовный ва Соколовларнинг фикрича сув ресурсларига бўлган талабни аниқлашда асосан қишлоқ хўжалигида декадалар бўйича экинларни сувга бўлган талаби асосида, саноат, хизмат кўрсатиш ва уй хўжаликлари учун зарур бўлган сувларни аниқлаш орқали шаклланади деб таъкидлаган.

Хоекстранинг фикрича, сув ресурсларига бўлган талабни аниқлашда миллий сув ҳисоби билан бирга импорт товарларни қайта ишлаш билан боғлиқ бўлган ҳолатларни ҳам инobatга олиш лозимлагини таъкидлаган. Шунингдек, Чапагаиннинг фикрича нафақат ре-экспорт балки ре-импорт жараёнларини ҳам инobatга олган ҳолда ҳисоблаш лозимлигини асослаган. Чунки, аксарият давлатларда сув манбалари мавжуд эмас, шу боис сув ресурслари четдан олиб келинишини инobatга олиш лозим.

Тадқиқот методлари. Тадқиқот жараёнида иқтисодий таҳлил қилиш, қиёсий таққослаш, статистик гуруҳлаш ва бошқа усуллардан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Қишлоқ хўжалигида кўп сув талаб қиладиган экин турларидан бири бу шолидир. Бизга маълумки, мамлакатимизда шолчилик ҳам муҳим тармоқ ҳисобланиб, аҳолининг асосий озиқ-овқат ресурсларидан бири ҳисобланади. Статистик маълумотларга кўра охириги йилларда Ўзбекистон Республикасида бир гектардан олинаётган шоли ҳосилдорлиги ўртача 35-37 центнердан ошмаяпти. Бунга асосий сабаблардан бири сув тақчиллиги бўлса, иккинчидан бу экин турини бошқа экин етиштириб бўлмайдиган дарёлар ёнбағирларидаги ер ости суви юзага яқин жойлашган ботқоқ ва унумсиз ерларда узулуксиз экиб етиштирилишидир. Ундан ташқари минерал ўғитларнинг тавсия этилган турлари ва уларнинг миқдорларини ҳамда илғор агротехнологияларнинг кенг миқёсда қўланилмаслигидадир.

Республикаимизда ер ва сув ресурсларининг чекланганлигини ҳисобга олиб, шолчилик самарадорлигини ошириш ҳамда республикада яратилган истиқболли навларнинг биологик хусусиятларидан тўлиқ фойдаланишда илм-фан соҳасида ишлаб чиқилган янги самарали агротехнологияларни амалиётга кенг жорий қилиш бугунги куннинг долзарб масалалари ҳисобланади.

Республикаимизда 2000 йиллардан бошланган сув танқислиги нажасида шоли майдонларининг асосий қисми жойлашган Қорақалпоғистон республикаси, Хоразм вилоятида унинг майдони кескин қисқариб, фақат сув билан кафолатли таъминланган минтақалардагина экилиб келинмоқда.

Сувдан фойдаланишни режалаштиришда, аввало хўжаликлар бўйича сувдан фойдаланиш режаларини тузиш, ундан олинадиган сувнинг ҳажми, тартиби ва муддати, суғоришни ташкил қилиш ишларини аниқ белгилаш лозим. Ундан кейин эса хўжалик режаси асосида суғориш тизимлари бўйича сувни тақсимлаш режаси ишлаб чиқилиши талаб этилади.

Ўзбекистонда шоли уруғи тупроқ юзига сочиб экилиб, сув экишдан олдин ва экишдан кейин бостириб суғориш орқали амалга оширилади. Суғориш даври апрель ойининг учинчи ўн кунлигидан сентябрь ойининг биринчи ўн кунлигигача давом этади. Йиллик суғориш меъёри иқлим, тупроқ ва агротехник тадбирлар турига қараб гектарига 18-30 минг.м³ни ташкил қилади. Шу миқдорнинг 30%и ни ўсимлик ўзлаштиради, қолган қисми парланиш, тупроққа шимилиш ва бошқаларга, шолининг нави ва экиш муддатларига боғлиқ ҳолда йиллик меъёрнинг 3%и апрель, 32-34 %и май, 24-26%и июнь, 28-30%и август, 2%и сентябрь ойларида сарфланиши лозим.

Шолини суғориш тартиби навнинг хусусиятлари, йилнинг қандай келиши, ўтмишдош экин, ўғит ва гербицидларни қўллаш усуллари, сув билан таъминлайдиган ва кераксиз сувларни чиқариб юборадиган сув иншоотларнинг режали фойдаланишига боғлиқ бўлади.

Ҳозирги кунда шопиялар икки усулда, яъни оқавали ва оқавасиз суғориш усулида суғорилади. Қорақалпоғистон Республикаси шароитида олиб борилган илмий изланишлар натижасидан маълумки, мавжуд шоли етиштириш технологиясида иккала усулни қўллаганда ҳам шопиялардаги сув ҳарорати бир хил даражада сақланиб туради. Шу билан бирга оқавасиз усул қўлланилганда зовурларда ортиқча сув бўлмайди, бу эса тозалаш ишларини ҳажмини кўпайтиришнинг олдини олади, сувчиларни иш унумдорлигини ортиради.

Сувдан фойдаланишда оқавасиз суғориш усулини қўллаш мақсадга мувофиқ бўлиб, йиллик сув меъёрини 25-30%га тежаш имкониятини яратади. Бу усул қўлланилганда шоли ўсув даврида барча сув чиқарувчи қурилмалар ёпиқ ҳолатда бўлади. Оқавасиз суғориш усулини тупроқлари шўрланмаган ёки кучсиз шўрланган шароитларда муваффақиятли қўллаш мумкин. Барча суғориш усулларида сув бериш тартиби ва унинг поллардаги қатлами тупроқнинг шўрланганлик шароити, ёввойи ўтларга қарши кураш усуллари ҳамда экиладиган навларнинг биологик хусусиятларига уйғунлашиб бориши керак.

Униб чиқиш даврида шопияларга бошланғич сув бериш экишдан 2-3 кун олдин (қўлда экилганда) ёки кейин (сеялкада экилганда) бирданига сув бостиришдан бошланади. Иккала вазиятда ҳам сув чиқарувчи қурилмалар ёпиқ ҳолатда ушланиб, 2-3 кун давомида поллар тўлиқ бостирилиши керак.

Шоли уруғи сеялкалар ёрдамида тупроққа 1-2 см чуқурликка экилган шароитда қисқартирилган сув бостириш усули қўлланилади, яъни биринчи бостирилган сув қатлами 3-4 кун давомида ушлаб турилади, сўнгра сув бериш тўхтатилади. Поллардаги сув қатлами тупроққа шимилиб, майсалар қатори аниқ кўрингандан сўнг қайта 5-6 см қатламда сув бостирилади. Бундай шароитда кўчатлар сони тўлиқ бўлишига ва сувни ҳар гектардан 2-3 минг м³ миқдорда тежашга имконият яратилади. Илмий тавсияномаларда шопининг кейинги ривожланиш босқичларида сув қатламини 10-12см, гуллаш даврида эса 10 кун давомида 20-25 см қатламда ушлаб туриш кераклиги таъкидланган. Сув танқислиги шароитида тавсия этилган сув қатламини икки баробар камайтириш ҳисобига гектарига 4-5 минг м³ миқдорда сув тежалади. Шоли қўлда ёки сеялкалар билан тупроқ юзига сочиб экилганда майсалар кўрингунга қадар полларга сув 5-6см қалинликда ушлаб турилади. Ўсимлик ривожланиш даражасига мос равишда сув қатлами аста ошириб борилиб, 10-12 см меъёрда ушлаб турилади. Доннинг униб чиқиш, яъни бошланғич илдизлар пайдо бўлиш даврида ва мум пишишдан то тўлиқ пишиш давригача, илдизларнинг фаолияти тамом бўлиб бораётган вақтда шопияларда сув қатламини ушлаб туриш шарт эмас. Сув қатлами тавсия этилган меъёрлардан кам ушланганда ёввойи, айниқса, тариксимон ўтларнинг кўпайишига шароит яратилади. Шунинг учун уларга қарши кураш чоратadbирлари олдиндан кўрилиши лозим.

Сувни тежашнинг самарали усулларида бири шолини кўчат усулида етиштиришдир. Бу усулда шоли кўчатини кўчатзорларда етиштириш ҳисобига асосий далага сув 30-35 кун кеч берилади. Шунинг ҳисобига йиллик сув меъёрининг 20-25%и иқтисод қилинади. 30 кунлик кўчатлар асосий далага қўндирилгандан кейинги даврда сув қатлами уруғи билан экилиш шароитига нисбатан 4-5 см кам ушлаш тавсия этилади. Чунки кўчат экиладиган

асосий далага кўчат қўндирилгандан олдин сувда механизмлар билан ишлов бериш хисобига бегона ўтларга қарши кураш зарурати туғилмайди.

Хўжалик мироби хўжаликка қанча миқдорда сув ажратилганлигини билган ҳолда шוליپояларга бериладиган сувни исроф қилмасдан ички шароитда сувни тежаган ҳолда фойдаланиш чора тадбирларини қўллаш лозим. Сувни бош шахобчадан кейинги суғориш шахобчаларига меъеридан ортиқ олиш, чекда меъердан ортиқ сув қатламини ушлаб туриш, кераксиз пайтда чеклардан сувни оқизиб қўйиш, сувни ўсув даври охирида ўз вақтида тўхтатмаслик каби ҳолатлар унинг исроф бўлишига олиб келади. Шуни ҳисобга олиш керакки, шолнинг ривожланиш даврида сувни белгиланган миқдордан кўп сарфлаш ҳосилни оширмайди, хўжаликларга иқтисодий жиҳатдан катта зиён келтиради.

Суғориш учун фойдаланиладиган сувнинг 6-10%и суғориш каналларидаги қамишлар ва бошқа бегона ўтларнинг ўсиши уларни тозаласлик оқибатида беҳуда сарф бўлади, бу ўтлар ўсиш давомида шолдан кўра 10-15 марта кўп сув талаб қилади. Шунинг билан биргаликда улар каналларда сувнинг оқиш тезлигини пасайтириб филтрацияни 10-15% га кўпайтиради. Оқибатда сувни тезлик билан участкаларга тақсимлаш мураккаблашиб, вақтида меъерида суғориш ҳам қийинлашади ва ҳосилдорлик камаяди.

Ариқдан шוליпояга оқиб келаётган сувнинг қанчаси ерга сингиши тупроқнинг ҳолатига боғлиқ. Ўртача ва кучли шўрланган майдонларда биринчи йили шולי етиштиришда шוליпоялардаги сув ўсув даврида 2-3 марта алмаштирилса зарарли тузлар ювилиб тупроқнинг мелиоратив ҳолати яхшиланади. Шולי ўрим-йиғими олдида шוליпоялар сувни ўсимликларнинг навига қараб пишганда ўз вақтида тўхтатиш, чиқариб ташлаш, катта миқдордаги сувни тежаб қолишга имкон беради. Ўсимлик донининг сут пишиш даврида тупроқ намлиги, энг кам дала нам сиғимига нисбатан 90% дан кам бўлмаса (шוליпояларга сув бостирилмаса ҳам) шולי нормал ҳолатда етилиши ва бу унинг ҳосилига ҳамда гуручнинг сифатига мутлақо таъсир этмаслиги аниқланган. Шуларга асосланиб,

1-жадвал Сувдан тежаб фойдаланишда қўлланиладиган асосий чора тадбирлар жадвали

Шоли етиштириладиган асосий ҳудудлар	Муқобил экиш муддатлари	Суғориш даври	Полларда ушлаб туриладиган сув қатлами, см					Тавсия этилган навлар
			Униш даврида	Майсалаш даврида	Тўплаш даврида	Гуллаш даврида	Мум пишиш гача	
Қорақалпоғистон Республикаси	1-20.V	1.V-25.VIII	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	Нукус-2, Нукус-70, Гулзор, Жайхун, Санам, Искандар.
Хоразм	1-20.V	1.V-25.VIII	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	Нукус-2, Нукус-70, Жайхун, Лазурний, Санам, Искандар
Тошкент	15.IV-15.V	15.IV-10.IX	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	ЎзРОС-7-13, Лазурний, Искандар.

								Гулжаҳон, Илғор, Истиклол, Истикбол, Мустақиллик, Тарона, Тантана
Сирдарё	15.IV-15V	15.IV- 10.IX	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	ЎзРОС-7-13, Авангард, Лазурний, Истикбол, Истиклол, Мустақиллик, Искандар, Тарона, Тантана
Сурхондарё	10.IV-20.V	10.IV- 15.IX	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	ЎзРОС-7-13, Мустақиллик, Авангард, Искандар, Лазурний, Тарона, Тантана
Наманган	1-20.V	1.V-1.IX	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	Авангард, Мустақиллик, Оқ қилтик, Бугдой бошок, Гулжаҳон.
Фарғона	1-20.V	1.V-1.IX	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	Лазурний, Оқ қилтик, Бугдой бошок, Искандар, Истиклол, Истикбол
Андижон	1-20.V	1.V-1.IX	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	Лазурний, Оқ қилтик, Бугдой бошок, Мустақиллик, Гулжаҳон, Истиклол, Тарона, Истикбол, Искандар.
Самарқанд	15.IV-15V	15.IV- 5.IX	10-12	5-8	5-8	12-15	10-12	Авангард, Лазурний, Искандар, Истиклол, Истикбол, Гулжаҳон, Оқ қилтик, Бугдой бошок.

шолипоя тупроғининг сув ўтказувчанлигига қараб, полларга сув киришини рўвакдаги донларнинг мум пишиш даври бошланишида ёки шу даврнинг охирида тўхтатиш мумкин, (1-жадвал).

Шоли ўрим-йиғими олдидан суғориш ўз вақтда тўхтатиш сувни поллардан чиқариб юбориш қисқа вақтда ташкил қилиш, шолипояларни бир текис қуришига, ўсимликнинг ётиб қолмаслигига, шунингдек ташлама ариқларнинг қирғоғи ювилиб яроқсиз ҳолатга келмаслигига, суғориш шахобчаларининг ташлама коллектор тизмалари ишини енгиллаштиришга ижобий таъсир кўрсатиб, суғориш меъёрини сезиларли даражада камайтиришга имкон беради.

Шундай қилиб, шоличиликда сувдан тежаб фойдаланишда юқорида келтирилган чоратadbирларга ўз вақтида амал қилинса, шолидан олинадиган ҳосилни камайтирмаган ҳолда, хар бир гектар ҳисобига сарф қилинадиган сувни тупроқ турига ва шолининг экиладиган навларига қараб 5-9 минг м³ миқдорда тежаш мумкин. Шоличиликда сувдан тежаб фойдаланиш самарадорлиги шолини энг эртапишар, эртапишар ва ўртапишар навларни экканда яна ҳам ортади.

Хулоса. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун талаб этиладиган сув ресурслари ҳажмини аниқлашда, сувни етказиб бериш билан боғлиқ бўлган ташкилий масалаларни ҳал этишда сув хўжалиги тизимига инновацион бошқарувни жорий этиш, сув захиралари билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳам тўлалигича (комплекс) бартаф этишга имкон беради. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан бирга ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилашга ҳам катта ҳисса қўшади. Жумладан, шўрланган ерларни харитасини яратиш, ерларни мелиоратив ҳолатини ўзгаришини доимий кузатиб бориш, тупроқ таркибидаги тузларни пасайтириш каби масаларни ҳал этишга кўмаклашади. Шунингдек, сув ресурсларини рационал тақсимлаш масаласи ҳам сув хўжалиги тизимида ечимини кутаётган долзарб масалалардан ҳисобланади ҳамда сув ресурсларини доимий бошқаришни талаб этади.

Қишлоқ хўжалигида сув ресурсларини тежаш икки мақсадда амалга оширилади. Биринчидан, сув тақчиллиги муаммосини бартараф этиш ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан доимий таъминлаш учун амалга оширилади. Шунингдек, иқлим ўзгариши жараёнида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нобутгарчилигини камайтириш ва иқлим ўзгаришларига мослашиш масалаларини ҳал этишга қаратилади. Иккинчидан, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, аҳолининг турмуш фаровонлигини ошириш ҳамда иқтисодиёт тармоқларини барқарор ривожлантириш мақсадлари учун қўлланилади. Бунда қайси тармоқлар кўп сув талаб этиши ва сувдан фойдаланиш самардорлигини этиборга олган ҳолда маълум миқдорда сув ресурсларини камайтириш ёки сувни тежайдиган техника ва технологияларни жорий этиш талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. The concept of development of water resources of the Republic of Uzbekistan for 2020-2030. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan. 10.07.2020 y.
2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated March 6, 2020 No PP-4633 "On the widespread introduction of market principles in the cotton industry."

3. Шохужаева Зебо Сафоевна. Зарубежный опыт в сельском хозяйстве по использованию водных ресурсов // Economics. 2020. №1 (44). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-v-selskom-hozyaystve-po-ispolzovaniyu-vodnyh-resursov>.
4. Shoxo'jaeva Z. S., Norqobilov M. Problems of rational use of water resources in agriculture of the Republic of Uzbekistan //Наука и техника. Мировые исследования. – 2020. – С. 25-28. обращения: 03.03.2021).
5. Efficiency Of Formation And Use Of Water Resources In Irrigated Agriculture Of The Republic Of Uzbekistan. ZS Shoxujaeva, MN Utkirovna - The American Journal of Interdisciplinary Innovations, 2020
6. Шохўжаева З.С., Маманазарова Н.Ж. Эффективность инновационных процессов в сельскохозяйственном развитии //минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-хукукий ва инновацион жиҳатлари. – 2020. – С. 329-333.
7. Shoxo'jaeva Z. S. Problems and solutions in the water sector of the region //Наука и техника. Мировые исследования. – 2020. – С. 21-24.
8. Шохўжаева З.С., Акбарова Ш.Я. Эффективность инвестиций в экономику Кашкадаринской области //Минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-хукукий ва инновацион жиҳатлари. – 2020. – С. 203-208.
9. Z.S.Shoxujaeva. Economic efficiency of water resources use in the agricultural sector. Monograph. T.: "Economy and Finance" Publishing House, 2012. <http://scholar.google.com/scholar?cluster=9083367974115155298&hl=en&oi=scholar>
10. Shoxujaeva Zebo Safoevna, Mamanazarova Nasiba Juraevna. Analysis of economic efficiency of the use of irrigated land in agriculture and factors on them. https://cibg.org.au/index.php/cibg/article/view/article_10445.html
11. Shoxo'jaeva Zebo Safoevna, Samandarov Mirzoxid Mirjamilovich. Development of entrepreneurship and improvement of organizational and economic bases of its state regulation. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. <https://saarj.com>. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.492. DOI 10.5958/2249-7137.2021.00780.1.
12. Shoxo'jaeva Zebo Safoevna, Murodova Nargiza Utkirovna. Organizational and economic basis for the development of cotton and textile clusters. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. <https://saarj.com>. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.492. DOI 10.5958/2249-7137.2021.00531.0
13. Shoxo'jaeva Zebo Safoevna, Temirova Feruza Sagdullaevna. Food provision of the population of the Republic of Uzbekistan in pandemy conditions: problems and solutions. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. <https://saarj.com>. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.492. DOI 10.5958/2249-7137.2021.00535.8.